

*Aurelia Bielawska**, *Anna Bera***

WYBRANE ASPEKTY ZARZĄDZANIA RYZYKIEM KREDYTOWYM

WPROWADZENIE

Umiejętne zarządzanie ryzykiem kredytowym poprzez instrumenty rynku finansowego jest istotnym zadaniem nie tylko przedsiębiorstwa działającego na zasadach komercyjnych, ale również podmiotów sektora publicznego, gdyż nie funkcjonują one w odmiennej rzeczywistości, działają bowiem na rynku, gdzie obowiązują zasady gospodarki wolnorynkowej. Nabiera to szczególnego znaczenia zwłaszcza, gdy Polska jest już w strukturach Unii Europejskiej. Tak więc ryzyko kredytowe odnosi się nie tylko do instytucji finansowych (przykładowo: banków, towarzystw leasingowych czy faktorów), ale także do wszystkich innych podmiotów, które odraczają termin zapłaty (instytucji niefinansowych). Ryzyko kredytowe, które pojawia się w transakcjach z odroczonym terminem płatności, dotyczy prawie 80% wszystkich transakcji w gospodarce, a w transakcjach na rynku międzynarodowym obejmują 90% obrotów handlowych.

Istnieją różne formy zabezpieczania ryzyka związanego z kredytowaniem odbiorców. Zachodni przedsiębiorcy najczęściej rekompensują sobie takie ryzyko przez wykup ubezpieczeń, sprzedaż należności bankom albo faktoring. Wśród dostępnych różnych instrumentów, pozwalających ograniczyć ryzyko związane z kredytowaniem odbiorców, ważną kwestią w gospodarce rynkowej na obecnym etapie jej dojrzałości staje się umiejętne dobranie takiego instrumentu, który nie tylko jest skuteczny w praktyce gospodarczej, ale pozwala maksymalnie zredukować koszty związane z realizacją ryzyka, z uwzględnieniem rachunku ekonomicznego. Z punktu widzenia pojedynczego przedsiębiorstwa granica opłacalności działań zapobiegawczych jest wyznaczana rozmiarami wydatkowanych środków w porównaniu z korzyściami, jakie może ono odnieść ze zmniejszenia ryzyka. Przykładowo w odniesieniu

* Prof. dr hab. w Katedrze Finansów Przedsiębiorstwa Uniwersytetu Szczecińskiego.

** Dr, adiunkt w Katedrze Finansów Przedsiębiorstwa Uniwersytetu Szczecińskiego.

do ryzyka, które można ubezpieczyć, granicą wydatków na jego zmniejszenie będzie suma płaconych przez podmiot składek ubezpieczeniowych.

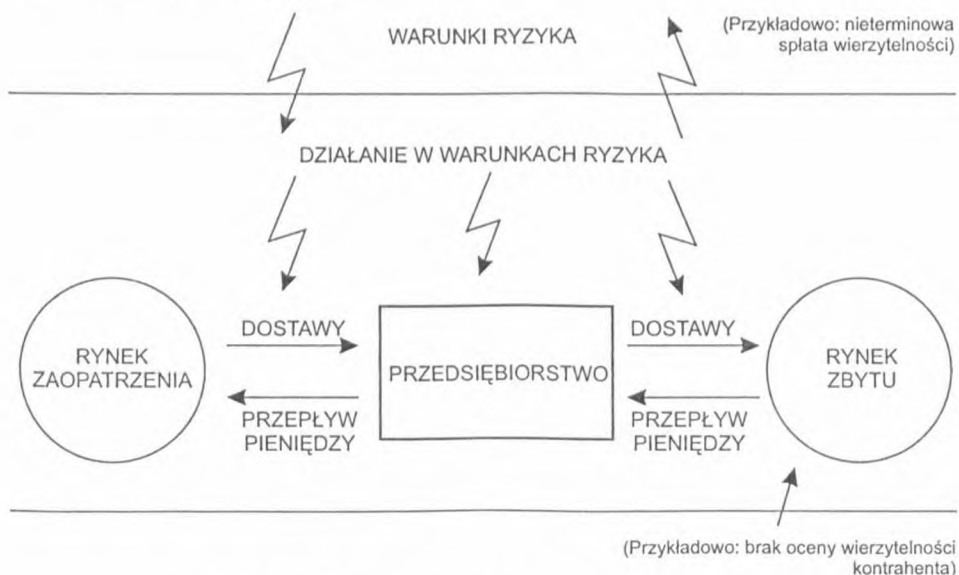
1. POJĘCIE I ZAKRES RYZYKA KREDYTOWEGO

W celu wyjaśnienia pojęcia: „ryzyko kredytowe” warto zacytować najczęściej prezentowane w literaturze jego definicje:

– ryzyko kredytowe można scharakteryzować jako sytuację, w której kredytobiorca (kontrahent) nie może bądź nie chce wywiązać się ze zobowiązania podjętego w momencie zawierania transakcji¹;

– ryzyko kredytowe można zdefiniować jako prawdopodobieństwo nie wypełnienia przez kontrahenta warunków jednego lub wielu kontraktów z powodu niemożności wywiązania się ze zobowiązań finansowych²;

– ryzyko kredytowe; określać można jako ryzyko poniesienia straty w wyniku zmiany wartości aktywów obrotowych tj. należności znajdujących się w posiadaniu przedsiębiorstwa.

Rys. 1. Działanie w warunkach ryzyka w procesie sprzedaży

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: L. Müller-Lutz, S. Heinz, R. Schmidt. *Allgemeine Versicherungslehre. Versicherungsenzyklpädie*, Bd 1, Gabler, Wiesbaden 1991, s. 537.

¹ J. Lisowski, *Możliwości zabezpieczenia przedsiębiorców przed następstwami ryzyka kredytowego*, [w:] *Studia z ubezpieczeń gospodarczych i społecznych*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2000, nr 276, s. 55.

² R. Kendall, *Zarządzanie ryzykiem dla menadżerów*. Liber, Warszawa 2000, s. 89.

Reasumując i podejmując jednocześnie próbę znalezienia cech wspólnych prezentowanych definicji ryzyko kredytowe, można określić je jako: **brak dobrej woli lub możliwości** (przykładowo na skutek wpływu czynników zewnętrznych) **terminowej spłaty długu, bądź w ogóle nie uregulowanie płatności** przez kontrahenta (kontrahentów), co następnie implikuje określone skutki finansowe dla przedsiębiorstwa (gminy), będącego dawcą kredytu kupieckiego. W sposób schematyczny miejsce ryzyka kredytowego w procesie sprzedaży ilustruje rys. 1.

O znacznym ryzyku kredytowym świadczy wysoki poziom należności z tytułu dostaw i usług, stanowiących wierzytelności handlowe udzielonego kredytu kupieckiego.

W teorii ubezpieczeniowej prezentowany jest pogląd ryzyko kredytowe materializuje się wówczas, gdy ubezpieczający nie otrzymuje płatności będącej konsekwencją zaistnienia jednego ze zdarzeń zaliczonego do **ryzyka handlowego lub niehandlowego** przez okres trzech miesięcy od ustalonego terminu³. Ryzyko handlowe (gospodarcze) jest to zazwyczaj ryzyko wynikające z prowadzonej działalności w normalnych warunkach gospodarczych, dotyczące głównie niewypłacalności danego podmiotu. Do ryzyka niehandlowego zalicza się z kolei: ryzyko polityczne, ryzyko katastrofalne, ryzyko przewlekłej zwłoki w wykonaniu zobowiązań płatniczych przez zagranicznego dłużnika publicznego (tj. taki podmiot, do którego nie mają zastosowania przepisy prawa upadłościowego, obowiązujące w kraju dłużnika). W literaturze (według T. H. Bednarczyk) do ryzyka niehandlowego zalicza się również ryzyko kursowe⁴.

2. ISTOTA ZARZĄDZANIA RYZYKIEM

W podejmowaniu prawidłowych decyzji – w ramach prowadzonej polityki kredytowej – mających na celu ochronę przez szeroko pojętym ryzykiem kredytowym oraz stabilizację sytuacji finansowej, pomocny jest zespół narzędzi określany pojęciem **zarządzanie ryzykiem** (*risk management*). Proces zarządzania ryzykiem jest stosunkowo „młody”, zaczął rozwijać się na gruncie przedsiębiorstw amerykańskich w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku. W Europie koncepcja zintegrowanego zarządzania ryzykiem pojawiła się dopiero w połowie lat siedemdziesiątych, choć elementy, które w nim występują, stosowane były od dawna⁵.

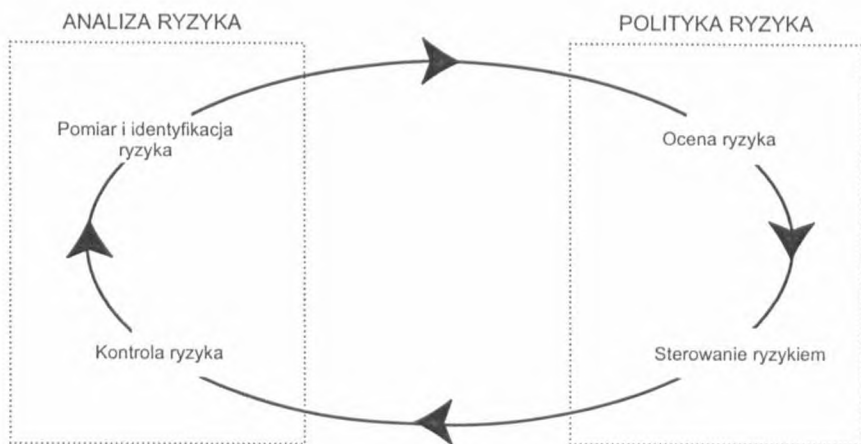
³ J. Kukiełka, D. Poniewierka, *Ubezpieczenia finansowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2003, s. 406.

⁴ T. H. Bednarczyk, *Instrumenty wspierania eksportu. Kredyty i ubezpieczenia*, PWN, Warszawa 2000, s. 54.

⁵ B. Brühwiler, *Internationale Industrieversicherung. Risk Management – Unternehmensführung – Erfolgsstrategien*, VVW, Karlsruhe 1994, s. 2.

W literaturze niemieckiej **proces zarządzania ryzykiem** określa się jako całościową politykę prowadzoną przez podmiot gospodarczy ze szczególnym uwzględnieniem tkwiących w niej szans i zagrożeń. Dlatego pod pojęciem **zarządzania ryzykiem** rozumie się całość tych wszystkich problemów, które muszą być rozwiązane, aby osiągnąć wysoki stopień bezpieczeństwa, ze skutecznym, ale jednocześnie realnym w aspekcie gospodarczym pokonywaniem ryzyka⁶.

Zarządzanie ryzykiem można zdefiniować jako proces świadomego diagnozowania i sterowania ryzykiem, który sprowadza się do pewnych procedur towarzyszących podejmowaniu decyzji gospodarczych w warunkach ryzyka. Proces ten obejmuje wiele elementów, które przebiegać muszą w pewnej sekwencji czasowej w powiązaniu ze sobą⁷. Przedstawiona definicja wydaje się, że dość jasno określa proces zarządzania ryzykiem, uzupełnić można ją stwierdzeniem, że świadome sterowanie ryzykiem może być wykonywane przy wsparciu wyspecjalizowanych instytucji finansowych. Graficznie, proces zarządzania ryzykiem przedstawiono na rys. 2.

Rys. 2. Proces zarządzania ryzykiem

Źródło: A. Oehler, Unser, *Finanzwirtschaftliches Risikomanagement*, Springer, Bamberg 2000, s. 20.

Tak więc zarządzanie ryzykiem jest systematycznym działaniem zmierzającym do zabezpieczenia majątku podmiotu gospodarczego i jego dochodów przed stratami, w sposób umożliwiający realizację jego celów.

⁶ B. Brühwiler, *op. cit.*, s. 6–8 oraz prezentowane tam poglądy i cytowana literatura.

⁷ *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Poltext, Warszawa 2001, s. 49.

W przypadku **zarządzania ryzykiem kredytowym** pojęcie to można wyjaśnić jako zespół czynności mających na celu optymalizację relacji między liczbą udzielonych kredytów kupieckich, maksymalizacją zysku a ryzykiem kredytowym. Polityka zarządzania ryzykiem kredytowym powinna być jasno zdefiniowana oraz określać wszystkie cele, metody i instrumenty przy zawieraniu transakcji kredytowych.

Pierwszy etap **analizy ryzyka** ma na celu identyfikację i rzetelne rozpoznanie ryzyka towarzyszącego polityce kredytowej.

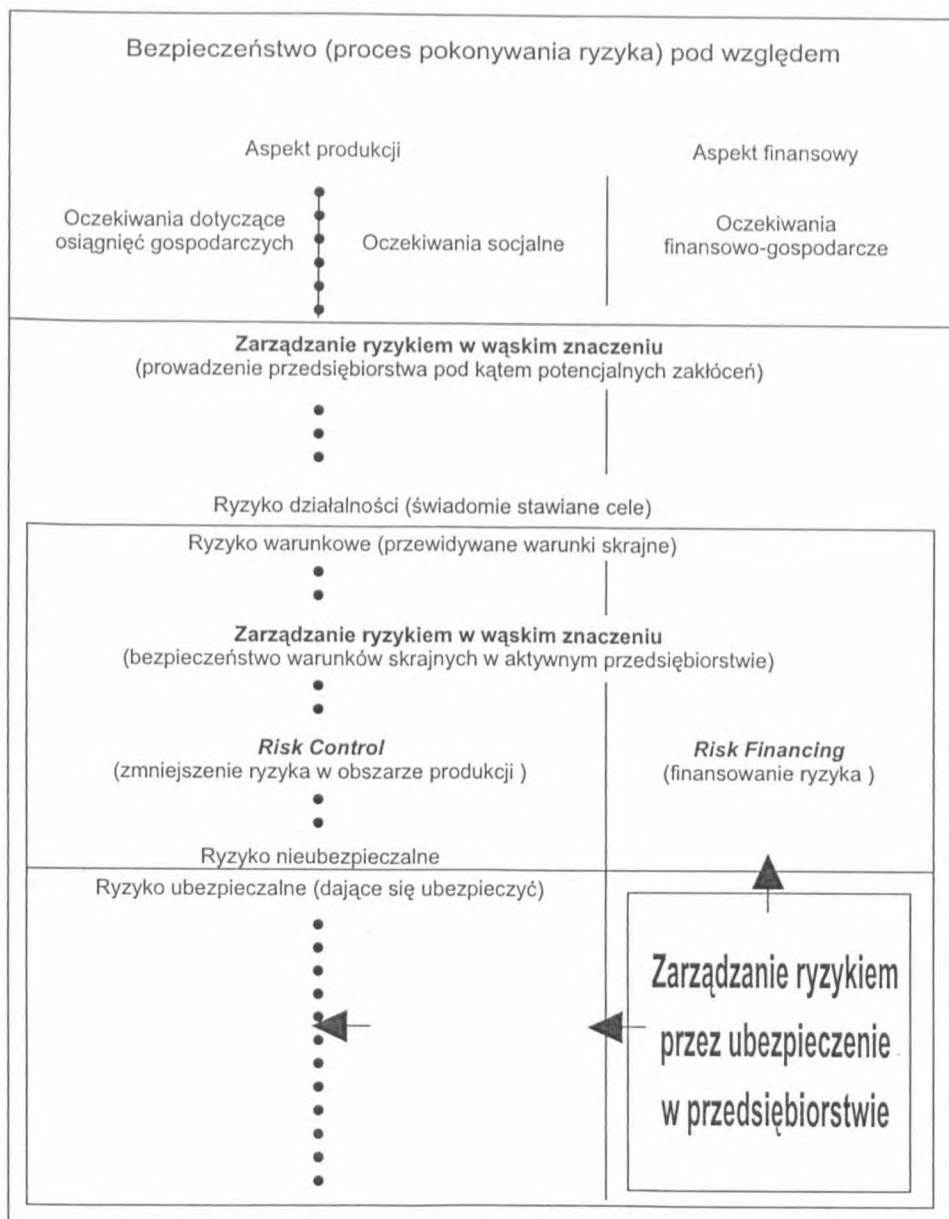
Wyróżnić można następujące źródła zagrożenia ryzykiem kredytowym:

- przyjęta przez podmiot strategia polityki kredytowej;
- kultura kredytowa (obejmująca sumę wartości, wzorów myślowych i zachowań kredytobiorców w procesie sprzedaży);
- innowacje na rynku w zakresie nowych form finansowania sprzedaży kredytowej, przykładowo: faktoring, forfaiting, inkaso itp.;
- przepływ i dostępność informacji.

Kolejnym elementem w analizie ryzyka jest jego kontrola. **Kontrolowanie ryzyka** polega na podjęciu działań, celem ekonomicznego i społecznego wymuszenia takiego postępowania, które prowadzi do uniknięcia działalności powodującej szkodę, do zabezpieczenia przed nastąpieniem szkód lub minimalizowania negatywnych efektów, gdy szkoda nastąpi. Eliminowanie ryzyka jest procesem najtrudniejszym, gdyż w zasadzie całkowite jego wykluczenie jest niemożliwe. Zależy to wprawdzie od branży, w której działa przedsiębiorstwo, poziomu na którym dokonuje się transakcji (produkcja, sprzedaż hurtowa, czy detaliczna), kraju przeznaczenia i tego, czy chodzi o ryzyko pojedynczego kredytu kupieckiego, czy też całego portfela kredytowego. Na niektórych poziomach (przykładowo sprzedaż detaliczna) większość transakcji jest dokonywana za pomocą gotówki, a więc nie występuje ryzyko kredytowe. Jednak w większości branż kredyt kupiecki stał się koniecznością. Przykładem narzędzi umożliwiających eliminowanie ryzyka są instrumenty polityki kredytowej, szeroko opisywane w literaturze przedmiotu.

Ważnym elementem zarządzania ryzykiem kredytowym jest mechanizm, polegający na jego finansowaniu. Przez **finansowanie ryzyka kredytowego** rozumieć można proces gromadzenia i przeznaczania przez podmiot gospodarczy środków pieniężnych na pokrycie potencjalnych strat związanych z nieściągniętymi częściowo lub w całości należnościami, powstającymi w następstwie udzielonych kredytów kupieckich. Wyjaśnić należy tutaj związek, jaki zachodzi pomiędzy procesem zarządzania ryzykiem a ubezpieczeniem. Jeśli mianowicie ostatecznym celem zarządzania ryzykiem jest jego ograniczenie lub wyeliminowanie strat, to takim instrumentem finansowej kontroli ryzyka może stać się **ubezpieczenie**.

Miejsce ubezpieczenia w procesie zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie przedstawiono na rys. 3.

Rys. 3. Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie

Źródło: L. Müller-Lutz, S. Heinz, R. Schmidt, *op. cit.*, s. 555.

Istotne jest również to, co podkreśla się w literaturze krajów rozwiniętych o ugruntowanej gospodarce rynkowej, że **proces zarządzania ryzykiem** w przedsiębiorstwie może być wykonywany przy pomocy firm ubezpieczeniowych⁸.

Zarządzanie ryzykiem jest bowiem podstawowym instrumentem ubezpieczyciela, pozwalającym na podstawie naukowych, technicznych, gospodarczych i statystycznych doświadczeń oraz wiedzy dotyczącej funkcjonowania w warunkach ryzyka, dokonać identyfikacji i oceny w celu jego zaszeregowania (akceptacji), zmniejszenia (zapobiegania szkodom) poprzez przeniesienie na zakład ubezpieczeń⁹. Proces zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie może być dokonywany przy wsparciu instytucji ubezpieczeniowych, co umożliwia także niejednokrotnie na dobranie w praktyce w sposób optymalny parametrów ubezpieczenia dla ryzyka ubezpieczalnych.

Proces zarządzania ryzykiem może stać się skutecznym instrumentem ograniczania skutków ryzyka kredytowego, pamiętać jednak należy, że instrumenty finansowe dostępne na rynku same w sobie nie zredukują ani tym samym nie wyeliminują ryzyka, mogą zapewnić jedynie ochronę, polegającą na zagwarantowaniu kompensacji start finansowych spowodowanych jego urzeczywistnieniem się.

Aurelia Bielawska, Anna Bera

SELECTED ASPECTS OF CREDIT RISK MANAGEMENT

The article is focused on the essence and elements of risk process management.

The article describes and defines the following subjects:

- the conception and range of credit risk,
- the essence of risk management and the elements of the process as: measurement, risk identification, rating, control and verification,
- process progressing of corporate credit risk management.

⁸ B. Brühwiler, *op. cit.*, s. 8.

⁹ *Ibidem*, s. 7.